

HAZAI IRODALOM.

Hunfalvy Pál: Nyelvtudomány és nyelvtanítás. Budapest, 1884. Akadémiai könyvkereskedés (Knoll Károly és társa) 8-r. IV, és 177 lap.

A munka, melyről szólni akarok, tudományos irodalmunk terén oly jelenség, mely kiváló figyelmet érdemel. Érdemli pedig ezt nem csak azért, mert a magyar nyelvtudomány nagyérdemű ősz bajnokának, Hunfalvy Pálnak nevét viseli homlokán, hanem különösen azért, mert egy nagyon fontos tárggyal foglalkozik, mely újabb időben gyakori, igen heves, sokszor szenvedélyes vitákra adott alkalmat; ez a fontos tárgy: a magyar nyelv tanítása és a magyar nyelv tanításával foglalkozó könyvek. Oly tárgy ez, mely bizonyára egy művelt magyar emberre nézve sem lehet közömbös, legkevesébbé pedig e folyóirat olvasóira nézve, kik legnagyobb részt maguk is nyelvtanítással foglalkoznak. Legyen szabad tehát nekem, ki szintén e téren működöm, néhány szót szólnom Hunfalvy művéről.

«Sokáig más tanulmányok annyira kitölték időmet, — mondja Hunfalvy a bevezetésben, — s annyira elvonák figyelmemet a nyelvtudományi mozgalmaktól, hogy számát is alig tudom az azonközben megjelent nyelvészeti dolgozatoknak, nem hogy módom lett volna ezekről akár helyeslőleg, akár nem helyeslőleg nyilatkoznom. De ha előmozdítója nem lehetnék is többé a magyar nyelvtudománynak, néma nézője még nem szabad lennem, a mikor nézője lehetek. Most mintegy hazatérvén arra a panaszra ügyelek, mely sok felől hangzik a nyelvtanítás ellen általában, de különösen a magyar nyelvtanítás ellen is. Sikertelen a nyelvtanítás! úgy szól a panasz, a sikertelenségnek pedig, úgymond, a nem helyes nyelvtanok is az okai, hisz ezek határozzák meg a tanítás menetét, a mint hogy a tanítás anyagát is azok adják! Még Simonyi Zsigmond nyelvtanai ellen is van panasz, pedig azt olvassuk, hogy «Magyar nyelvtana mondattani alapon, két részben» a minisztériumtól kizárólag ajánlott segédkönyv a kezdő oktatásra. Ha már ilyen kizárólag ajánlott tankönyv ellen is panasz van, mennyivel inkább lehet oly nyelvtanok ellen, melyeket a minisztérium nem méltatott ajánlásra! Szándékom tehát legelőször Simonyi Zsigmondnak magyar nyelvtanait megvizsgálni, hogy vajjon jogos panasz illetheti-e azokat; mert a tanítók szeretnek ám panaszkodni arra is, a mit nem értenek, tehát a vádat, a mely voltaképen rájuk esik, a könyvekre hárítani».

Ezek után Hunfalvy mindjárt rátér Simonyinak mondattani alapon írt *Kis magyar nyelvtan*-ára és az első fejezetben a szótvekekről és segédhangzokról szól. Simonyi ugyanis nyelvtanának korábbi kiadásai-

ban azt tanította, hogy «többnyire egy és ugyanazon szónak is többféle töve van, mert ha a ragot elvágjuk, a tőnek majd rövidebb, majd teljesebb alakja van . . . A teljesebb tő végén mindig magánhangzó van, a rövidebb tőnél a magánhangzó hiányzik». Pl.

<i>száll</i>	<i>száll</i> (-nak)	<i>szálló</i> (-k)	<i>szállu</i> (-nk)
<i>fejt</i>	<i>fejte</i> (-nek)	<i>fejté</i> (-k)	<i>fejtü</i> (-nk)
<i>hűt</i>	<i>hűte</i> (-nek)	<i>hűtő</i> (-k)	<i>hűtű</i> (-nk)
<i>ház</i>	<i>háza</i> (-k)	<i>házo</i> (-n)	<i>házu</i> (-nk)
<i>hely</i>	<i>helye</i> (-k)	<i>helyé</i> (-n)	<i>helyü</i> (-nk)
<i>völgy</i>	<i>völgye</i> (-k)	<i>völgyö</i> (-n)	<i>völgyü</i> (-nk).

vagyis : a szavaknak négyféle tövük van : egy rövidebb, mássalhangzós végű, és három teljesebb, magánhangzós végű.

Annak az elméletnek, mely szerint a magyar nyelvben (valamint általában az ugor nyelvekben) a szavaknak többféle főalakjuk is lehet, t. i. teljesebb és kevésbé teljes (vagyis csonka, gyengébb hangtestű), nem Simonyi a Columbusa, hanem Budenz, ki körülbelül egy évtized óta tanítja az egyetemen ; a teljes tövek nála már az 1867-diki *Nyelvtudományi Közleményekben* megjelent *Magyar és finn-ugor nyelvekbeli szóegyezésekben* szerepelnek, s elméletét okadatolva fejtegeti a sajtó alatt levő *Ugor alaktanban*. Tőle tanulta Simonyi, a ki aztán hirdette ezt az elméletet a középiskolában is. (Megjegyzem, hogy a prioritás kérdését nem azért vettem föl, mintha Simonyit azzal akarnám vádolni, hogy ennek az elméletnek fölfedezőjeként lépett föl ; ezt, tudtommal, sehol sem tette ; de sokan vannak, kik őt vádolják a többféle tövek kitalálásával, holott ő nem tett egyebet, mint hogy bevitte Budenznek tudományos theoriáját a középiskolába.)

Már most itt két kérdés merül föl ; az első : helyes-e a változó szótövek elmélete ? Hunfalvy e tekintetben eltér Budenztól, s azt mondja : «Régi és mai nézetem az, hogy a magyar szók töve csak egy, akár rövid *a e* akár *v j (h)* végzetű, melyek a hosszú *ó ő ü ü i* vég-hangzókba olvadtak, akár egyéb mássalhangzókon végződik. Továbbá, régi és új nézetem az, hogy a magyar képezett és ragozott szókban *s e g é d h a n g z ó k* fordulnak elő, melyek a szóknak se tövéhez, se képzőihez vagy ragjaihoz nem tartoznak, melyek tehát se a tők, se a képzők vagy ragok jelentős állományának nem részei, mert egyedül a kiejtést könnyebbítik, s azért *s e g é d h a n g z ó k*». Ezek után hosszasan és részletesen czáfolgatja Budenz és Simonyi theoriáját.

Nem tartom magamat illetékesnek arra, hogy két oly nagy-tekintélyű nyelvtudós, mint Hunfalvy és Budenz, között bíróképen lépjek föl, s a vitát egyiknek vagy másiknak részére eldöntsem. Annyit azonban mégis szabad mondanom, hogy véleményem szerint a régi magyar nyelvnek s a rokon nyelveknek tanulmányozása Budenz elméletét, mely

szerint az ugor nyelvekben (s így a magyarban is) a szavaknak többféle, t. i. teljesebb és kevésbé teljes tőalakjuk is lehet, teljes bizonyosságra emeli. Jól tudom, hogy az én pusztá véleményem, illetőleg állításom itt vajmi keveset nyom a latban, de okadatolása egyrészt nagyon is terjedelmessé tenné ismertető cikkemet, s jobbára csak annak ismétléséből állhatna, a mit mások már elmondottak, másrészt pedig nem is szükséges, mert a második kérdésre meg lehet adni a feleletet a nélkül is, hogy az elsőre megfelelénk.

A második kérdés t. i. az, hogy ha a változó szótövek elmélete helyes is, szabad-e ezt a középiskolában tanítanunk? Jól mondja előszavában Hunfalvy: «A tudományt nem korlátozza semmi, csak a valóság: az iskolát paedagogiai tekintetek mérséklék még a valóság tanításában is. A tudománynak elég, ha igazán tudós; az iskolának nem elég, ha tudós, neki bölcsnek is kell lennie». Ha má: most ebből a szempontból tekintjük a teljes és nem teljes tövek elméletét, határozottan arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy ezt a középiskola alsó osztályaiban nem szabad tanítanunk, ha csak a gyermek fejét teljesen meg nem akarjuk zavarni. A kilencz-tíz éves növendékekkel szemben még nem hivatkozhatunk a régi magyar nyelvemlékekre, nem idézhetünk a Halotti Beszédből vagy a kódexekből, ha csak általános derűtséget nem akarunk előidézni az iskolában; a rokon nyelvek tényeire sem hivatkozhatunk, mert azoknak hallatára legfőljebb nagy szemeket meresztenének, de érteni nem értenék meg, hogy mire való mind ez. Nem is hiszem, hogy akadna széles Magyarországon tanár, a ki a középiskola legalsó osztályaiban a régi magyar nyelvvel, vagy a rokon nyelvekkel akarna előállani, hogy ezekkel magyarázza meg a mai magyar nyelv tényeit. Már pedig ez azon alap, a melyre a változó tövek elmélete építve van, s ha ezt az alapot nem rakhatjuk le a gyermek fejébe, nem is építhetünk rája. Részemről teljesen értem és igaznak tartom, hogy a *ház* és *száll* szónak négy-négyféle töve van, t. i. *ház*, *háza*, *házo*, *házu* és *száll*, *szälla*, *szálló*, *szállu*, de ezt az iskolában nem merném tanítani, mert meglehetősen terjedelmes nyelvtörténeti fejtegetést kellene előre bocsátanom, és sok olyasmit elmondanom a nyelvek fejlődéséről, a hangkopásról, a ragok és képzők hangvédő szerepéről, a mi bizony nem igen férne a kilencz-tíz éves tanítvány fejébe. A nyelvtanításnak ezen fokán csak arra lehet építeni, a mi a nyelvtudatban él; ebben pedig a négyféle tő közül csak a *ház* és *száll* tő él, a többi nem. Ezekhez járúlnak a ragok és képzők, melyek szintén élnek a nyelvtudatban; s ha közvetve járúlnak a tőhöz, a közbe jutó magánhangzókat a gyermek nem tekintheti egybeknek, mint oly lényegtelen, semmit nem jelentő hangoknak, melyek csak arra valók, hogy a szót könnyebben ki lehessen ejteni. Ha ezt tanítjuk, még csak az sem nyugtalaníthatja lelkiismeretünket, hogy valótlanúságot tanítunk;

mert ha tudjuk is, hogy a *háza-t, házo-n, házu-nk* alakokban az *a, o, u* magánhangzó a régi nyelv tanúsága szerint voltaképen a szótőhöz tartozik, mai nyelvtudatunk ezen alakokban mégis csak a *ház* tőnek és a *-t, -n, -nk* ragoknak egyesülését érzi, s az *a, o, u* hangokról nem tudja, hogy azok a *ház* szó végén ott lappanganak s a ragok előtt megint hallhatókká válnak, hanem úgy tudja, hogy ezek csak épen akkor járulnak a mássalhangzó-végű szóhoz, mikor bizonyos ragokat teszünk hozzája.

Tehát: a teljes és nem teljes szótövek elmélete tudományos szempontból egészen helyes lehet, s az én meggyőződéseim szerint csakugyan helyes is; de a középiskolának alsó osztályaiban nem czélszerű tanítani, mert nem hogy megkönnyebbitené a nyelv alakjainak megértését, hanem ellenkezőleg megnehezíti, és a gyermeket teljesen megzavarja, minthogy olyan alakokkal tömi meg a fejét, melyek a mai nyelvben, s így az ő nyelvtudatában, nem léteznek. E szempontból tehát tökéletesen igaza van Hunfalvynak, midőn azt mondja: «A mint tapasztaltam, a „teljes tők elmélete” sok zavart okozott a nyelvtanításban; könnyelműség volt azt „kizárólag ajánlott” tankönyvek által az iskolára mintegy rákényszeríteni s vele a gyermekek eszték és haszn nélkül fárasztani».

Belátta ezt maga Simonyi is már 1881-ben, s az akkori *M. Nyelvőr*-ben (370. l.) kijelentette, hogy noha a teljes tövek elméletéhez ragaszkodik, nyelvtanainak legközelebbi kiadásában el fogja hagyni; s ezt meg is tette.

A második fejezetben Hunfalvy a nyelvtannak mondattani alapon való tárgyalásáról szól. Megemlíti, hogy ő maga is nem egyszer hangoztatta, ha nem is épen szükségességét, de legalább hasznosságát annak, hogy az alaktan a mondatokból fejtsék ki. Így egyebek közt Imre Sándor *Rövid magyar nyelvtaná-*nak ismertetésében is, melyet a *M. Nyelvőr* III. kötetének 253—260. lapjain közölt. Itt kifejtette, hogyan kellene az ő véleménye szerint az anyanyelvet tanítani. «A helyes methodus — azt mondta, — az érthetőről megyen értelmetlenre. Tehát a mondattan (ha így akarjuk az olvasó darabokat nevezni), legyen a könyvnek vagy tanításnak elején . . . Az első, legkönnyebb darabok olvasása és olvasgatása által ki kellene találtatni először a nomen és verbum különbségeit. Ha e két fő kategoria tökéletesen világos a tanítvány előtt, mindjárt a mondatra kell figyelmeztetni őt, mert a mondat az érthető . . . A második lépés tehát a nyelvtanításban a mondat-ismertetés. Csak most következzenek lassankint a nomen-nek fajtái: fő-név, mellék-név, névmás, viszony-név, szám-név; még az adverbium és conjunctio is ide tartoz-

nak . . . Ezekkel egy időben, tehát mintegy másik oldalon egyenlő lépéssel haladva az igének fajait kell meg-megemlíteni, pl. *tud, tudhat, tudat, tudathat* stb. a mint a darabokban előfordúlnak . . . A szók csoportjaival vagy kategóriájával tisztában lévén, az összetett szókra kell figyelmeztetni a tanítványokat . . . Most következzenek a szóképzések . . . A szóképzés után természetesen a szóragozás következik, s így általhaladván a nyelven, most lenne helye a hangtannak, mely összefoglalná, a mit a hosszú úton erre nézve megtaláltunk. Az anyanyelv tanításának ezt a menetét, melynek itt csak nagyon rövid vázlatát közöltem, ez előtt tíz évvel javasolta Hunfalvy. «Azonban — úgymond legújabb művében — a nyelvtanítás szemmel látott eredményei gondolkodóba ejtének engemet is, s azt találom, hogy az én javasoltam tanítás-út nem helyes; nem azért pedig, mintha a tudomány ellen vétene, hanem azért, mert vét a paedagogia ellen, mely tartozik a tanulás könnyebbítésére ügyelni. Mondattani alapon fejtegetni csak olyan nyelvnek az alakját lehetne, a melynek úgyszólván nincs is alaktani grammatikája, melynek alaktana tehát egy a mondattanával; mert ott tulajdonképen csak egy sorbeli kategóriákról lehet szó. De a mely nyelvnek az alaktana oly dús-gazdag, mint a magyaré, ott két sorbeli, egymástól nagyon különböző, kategóriákat kell tárgyalni, úgymint alaktani és mondattani kategóriákat. Ezeknek együttes felfogására és megértésére a gyermeki ész nem alkalmas. A pszichológiai tapasztalás azt mondja mindenkinek, a ki önmagára képes tekinteni s önmagának belső tüneményeit fölfogni, hogy a képzet-társulás (idearum associatio) nem csak az emlékezésnek alapja, hanem a gondolkodásnak is tárháza, melyből az merít. A képzettársulás pedig nem csak a belső analogiára — a benyomások hasonlóságára — hanem a külső analogiára — a hely és idő hasonlóságára is támaszkodik. A belső analogia azt követeli, hogy az egy sorbeli kategóriákba más sorbeli kategóriák ne vegyüljenek, máskülömben nem erősödhetik meg maga az analogia. A külső analogia azt követeli, hogy az egyik sorbeli kategóriák ne hányattassanak széllyel a másik sorbeli kategóriák által, más külömben nem erősödhetik meg a localis memoria, mely nagy támasza a képzet-társulásnak, s a megtanulást és megtartást igen nagyon elősegíti.

«Mondattani alapon készült magyar nyelvtan, mely a középiskolák első és második osztályának számára van írva, kénytelen az alaktani kategóriákat a mondattani kategóriákkal együtt adni elő, tehát kénytelen egybevegyíteni a két sorbeli, egymástól nagyon különböző, kategóriákat s ez által széllyel hányni azon tényeket, a melyekből a belső és külső analogia keletkeznek. A mondattani alapon készült magyar grammatika szinte lehetetlenné teszi a képzet-társulást, s azért sem tanításra, sem tanulásra nem való.»

Ime tehát Hunfalvy határozottan elítéli az alaktannak mondattani alapon tárgyalását. Legyen szabad nekem. a ki szintén megkísértettem *Iskolai magyar nyelvtan*-omban az alaktant mondattani alapon tárgyalni, most ezt a módszert védelmembe vennem.

Hunfalvy szerint az alaktannak mondattani alapon tárgyalása azért nem helyes, mert «vét a pædagogia ellen, mely tartozik a tanulás könnyebbítésére ügyelni». Más szóval: ez a módszer megnehezíti a tanulást. Megnehezíti pedig azért, mert «kénytelen az alaktani kategóriákat a mondattani kategóriákkal együtt adni elő, tehát kénytelen egybevegyíteni a két sorbeli, egymástól nagyon különböző, kategóriákat s ez által széllyel hányni azon tényeket, a melyekből a belső és külső analogia keletkeznék», és így «szinte lehetlenné teszi a képzet-társulást».

Milyen grammatika az, a mely az alaktani kategóriákat nem a mondattaniakkal együtt adja elő, és nem hányja széllyel azon tényeket, a melyekből a belső és külső analogia keletkezhetik? Ez nem lehet más, mint rendszeres grammatika, mely a különböző kategóriákat külön-külön, egymás után bizonyos logikai vagy hagyományos sorrendben tárgyalja. Már most az a kérdés: melyik grammatika könnyíti meg inkább a tanulást: a mondattani alapon tárgyalt vagy a rendszeres grammatika-e? A könnyűség és nehézség vagy könnyebbség és nehezebbség relativ fogalmak, de bizonyos meghatározott körülmények közt mégis határozottan meg lehet mondani: mi könnyebb, mi nehezebb?

A jelen esetben ezek az adott körülmények a következők. A grammatika, melyről szó van, a középiskola legelső osztályainak, tehát 9—12 éves gyermekeknek van szánva; ezek beszélik azt a nyelvet, melynek alaktanát és mondattanát a grammatikából tanulniok kell, tehát a nyelv alakjait gyakorlatilag már ismerik, öntudatlanul használják; a nyelvtanítás feladata tehát nem az, hogy a nyelvet magát sajátíttassa el velük, hanem, hogy a gyakorlati ismeretet elméletivé is, az öntudatlan használatot öntudatossá is tegye.

Már most lássuk, hogyan jár el a két grammatika? A rendszeres grammatika azon nyelvtényeket, melyek a gyermek elméjében öntudatlanul megvannak, bizonyos rendben előszedegeti és a gyermek elé állítja. Hogy hasonlattal éljek: épületet emel, melyhez a szükséges építőanyagok megvannak ugyan már, de elszórva; kit innen, kit onnan kell összehordani, és bizony az egyik téglától a másikig gyakran jó hosszú út vezet.

A másik, módszeres grammatika nem így jár el. Nem egyes nyelvtényeket mutat be a gyermeknek, hanem egyszerre a tényeknek egész sorát. Egy kis olvasmányt ad a kezébe; ebben az olvasmányban, melyre most a gyermek figyelme irányúl, már együtt vannak a bemuta-

tandó nyelvtények, s így nem kell őket a gyermek elméjéből innen is, onnan is összekeresgélni, nem kell figyelmét minduntalan másra fordítani. A gyermek figyelme itt egy helyen, egy kis olvasmányon összpontosul, s így könnyű vele észrevétetni a benne előforduló nyelvtényeket. Ezeket a módszeres grammatika magával a gyermekkel keresteti ki; az épületet magával a gyermekkel építteti föl, s ennek a fölépítése nem jár oly nagy nehézséggel, mint a fönnebb említetté, mert az építő anyagok egy rakásra vannak összehordva, s a szükséges tégláért nem kell hol ide, hol oda fáradni.

A módszeres grammatika tehát véleményem szerint a nyelvtényeknek öntudatoságra emelését könnyebben, a gyermeki elmének kevesebb fárasztásával eszközli, mint a rendszeres. Amannál a «szellemi gymnastika» nem oly fárasztó mint az utóbbinál; és mégis eredményesebb, mert fokozatos haladás van benne.

A mi már most a nyelvtényeknek megtanulását és megtartását illeti, Hunfalvy teljes joggal hivatkozik a lokális memóriára, mely nagy támasza a képzet-társulásnak. E tekintetben a rendszeres grammatika mindenesetre fölötte áll a módszeresnek, mert az utóbbiban az alakok nincsenek úgy egy-egy helyen összecsoportosítva, mint amabban; hogy azonban «a mondattani alapon készült magyar grammatika szinte lehetlenné teszi a képzet-társulást» és «az eszméletben való megtartást», azt mégis kétségbe merem vonni. Az igaz, hogy a módszeres nyelvtanban az alaktani kategóriák a mondattaniak közé vannak beékelve, ugyanaz a kategória néha több helyen van apródonként tárgyalva, s így a belső analogiára támaszkodó képzettársulás háttérbe szorítja a külső analogiára támaszkodót. De hiszen azért a módszeres nyelvtanban sem kell az alaktani kategóriáknak annyira szétszórva lenniök, hogy a lokális memóriának egyáltalában ne legyen mire támaszkodnia; mert pl. az ígét minden nehézség nélkül lehet egy tagban tárgyalni, s az egész tárgyalásnak átnézetét egy paradigmában lehet adni; a névragokat, ha először elszórva kerülnek is elé, később szintén egybe lehet állítani egy táblázaton; a szóképzés, szóösszetétel szintén összefüggőleg tárgyalható stb., úgy hogy a lokális memória erősödésének nem sok akadály áll útjában. Sokkal czélszerűbbnek, és a gyermek felfogására nézve könnyebbnek tartom az egyes nyelv-alakokat először egyenként, a mint az olvasmányban előfordulnak, feltüntetni, s csak azután foglalni össze egyes csoportokká a lokális memória támogatására, mint egyszerre, apródonként való ismertetés nélkül, rendszerbe foglalva állítani a gyermek elé. Egyébiránt legújabb tantervünk szerint a módszeres grammatikai oktatást úgyis a rendszeres grammatika tetőzi be, s nézetem szerint ez épen a helyes eljárás. Midőn a gyermek az egyes alakokkal már megismerkedett, s megtanulta azokat kisebb csoportokba összefoglalni, csak

akkor van helyén, hogy ezen előismeretek alapján az egész grammatikai rendszert fölépítsük.

Ezek után talán nem fogja az olvasó indokolatlannak találni, ha az 1884-diki Hunfalvy ellenében, a ki az alaktannak mondattani alapon tárgyalását elítéli, az 1874-diki Hunfalvynak adok igazat, a ki azt javasolta, hogy az alaktant mondattani alapon tárgyaljuk.

Mindebből azonban még nem lehet következtetést vonni Simonyi grammatikájának jóságára vagy rosszaságára. «A rossz methodust is — mondja Hunfalvy — lehető jól adhatni elő, valamint a jó methodust rossz előadással lehet elrontani Tehát föltéve, hogy jó ezen methodus, s hogy avval sikeresebb lehet a tanítás, pszichologiai és paedagogiai kifogások ellenére: mégis kérdés, helyesen jár-e el Simonyi az említett methodus követésében?»

Most következik a Simonyi-féle grammatikák, először is a *Kis magyar nyelvtan* részletes megvizsgálása, melyből kitűnik, hogy Hunfalvynak igen-igen sok kifogása van ellenük. Helyteleníti, hogy Simonyi előbb szól a nyelvjárásokról s csak azután a magán- és mássalhangzók különbségéről. Nézetem szerint annak emlegetése és mutogatása, hogy a magyar nyelvet nem beszélik az egész országban egyformán, a középiskola első osztályában, a nyelvtanítás legelején, még teljesen fölösleges; elég, ha a gyermek ezzel a harmadik osztályban ismerkedik meg, mikor a művelt magyar nyelv grammatikáját már ismeri nagyjából. Abban is teljesen egyetértek Hunfalvyval, hogy «az, hogy valamit némelyek így, mások úgy neveznek, hogy a magyar *ézet* a tót *ocet*-ből való; hogy valahol *tamplom*-ot ejtenek *templom* helyett, vagy *kapával* dolgoznak, másutt meg *ezeknél* vannak stb. stb. nem az első osztálynak való tantárgy». Helyesnek tartom azt a megrovást is, hogy Simonyi «nagyon homályosan fejezi ki a tanait», mert azokat a tantételeket, melyeket Hunfalvy e helyütt idéz, s a milyenekben Simonyi könyve ugyancsak bővelkedik, bizony száz tanítvány közül alig egy fogja megérteni. Hunfalvy ezeket hozza föl példakul: «Vannak szók, — úgymond Simonyi, — melyek már maguk egész mondatot tesznek, mert nemcsak az állítmány van bennök kifejezve, hanem az alany is (én, ők). Az ilyen szókat *igéknek* nevezik, a többi mind *névszó*. A névszók csak mondatrészek szoktak lenni, nem pedig egész mondatok». Tessék már most ebből a kilencz tíz éves gyermek-észnek megérteni, hogy mi különbség van az ige és a névszó között! Még különb a másik: «Némely névszó lehet egy mondatban alany, másban állítmány, ismét másban tárgy, vagy határozó, vagy jelző. Az ilyen névszót, mely egymaga mindenféle mondatrész lehet, *főnévnek* mondjuk». Persze, ha már most Simonyi tanítványa azt akarja tudni, hogy valamely szó névszó-e vagy ige, először azt kell ki-

fürkésznie, hogy az a szó tehet-e magában is egész mondatot, vagy nem. Ha aztán kisüti, hogy nem tehet, tudja, hogy névszó; de már most abba a kérdésbe botlik bele, hogy főnév-e vagy mi? Ehhez sem kell ördögösség, hogy kitalálja, csak egy kis türelem. Sorba próbálja: megteszi alanynak, megteszi állítmánynak, aztán tárgynak, majd határozónak, végre jelzőnek, és ha a kandidátus ezt az ötféle rigorózumot sikeresen kiállotta, és mind az öt hivatalra képesnek bizonyult, akkor ünnepélyesen főnév-vé promoveáltatik!

Korántsem akarom itt Hunfalvynak Simonyi könyve ellen tett valamennyi kifogását fölemlíteni, mert akkor ismertetésem kelleténél hosszabbra nyúlnék; azért csak válogatok bennük. Azt a megrovást, hogy Simonyi előadása «mindannyiszor homályos, mikor *néha* szóval utasítja el a tanulót», nem tartom egészen helyesnek, mert még a szigorúan tudományos grammatikus is rászorul nem egy esetben a *néha* szóra, mikor kénytelen bizonyos nyelvtények létezését konstatálni, de nem rendelkezik elegendő számú adatokkal arra, hogy határozott, általános érvényű szabályt mondhatna ki; mennyivel inkább rászorul tehát a *néha* szóra az a grammatikus, a ki elemi dolgokra tanít kis gyermekeket, kiket még nem igen lehet és nem is szükséges folyton általános érvényű szabályok tanultatásával terhelni! Midőn tehát Simonyi azt mondja, hogy a tárgyatlan ige egyes számbeli második személyének jele *l* vagy *sz*, de *néha* semmi jele nincs, véleményem szerint eleget mond az első osztálybeli gyermeknek; sőt épen akkor hibáztatnám, ha már itt elmondaná, hogy mikor nincs a második személynek semmi ragja. Itt elég a tényt konstatálni. — Hogy a *látám, tenném, látád, tennéd* féle alakokban az *n, d* előtti *á-t é-t* segédhangzónak van kiadva, azt tévesen olvasta ki Hunfalvy a *Kis magyar nyelvtan*-ból, mert Simonyi a 65. paragrafusban így szól: «A tárgyias személyrag az első személyben mindig *-m*. — Mássalhangzó után rövid kötőhangzó van: *lát-o-m, néz-é-m, küld-ő-m, irt-a-m, kérj-e-m*, (de *látá-m, tenné-m*).» Ebből kitetszik, hogy Simonyi az utóbbi két alakbeli *á, é-t* nem kötőhangzóként akarja feltüntetni, hanem a *tőhöz* tartozónak; azonban a fogalmazás nem elég világos, a mit az is bizonyít, hogy Hunfalvy is félreérthette. Ebből az a tanulság, hogy kár úgy fukarkodni a szavakkal, s itt pl. épinséggel nem ártott volna teljesen kiírni azt a mondatot, melyet a rövidke *de* szócskából a tanár ugyan kitalál, de a gyermek bajosan. Erre azt mondhatná ugyan valaki, hogy hiszen arra való a tanár, hogy megmagyarázza, a mi a könyvben homályosan vagy érthetetlenül van elmondva; s ez igaz is, csakhogy «*verba volant*», — kivált az iskolai magyarázatok *verba-i*, az egyik fülön be, a másikon ki! — s a tankönyv épen arra való, hogy a gyermek otthon megtanulhassa belőle azt, a mit az iskolában hallott de meg nem jeyzett vagy elfelejtett.

A mi Hunfalvynak Simonyi «hosszú mássalhangzóira» tett megjegyzését illeti, melyek szerinte valóságos üstökösök a nyelvtudományban, abban részint igaza van, részint nincs. Simonyi ugyanis azt tanítja nagyobb nyelvtanában, hogy «a mássalhangzókat ép úgy lehet hosszan hangoztatni, mint a magánhangzókat. P. ebben a szóban *vissza* tulajdonképen nem két *sz* hangot ejtünk, hanem csak két annyi ideig hangzik az *sz* hang, mint ebben: *Tisza*; a *hozzák* szó *z*-jét hosszabban ejtjük, mint a *hozák* szóét. Sőt az *össze*, *vissza* vagy bármilyen más szóban a mássalhangzó kiejtését tetszésünk szerint nyújthatjuk». Ha azt mondaná Simonyi, hogy vannak mássalhangzók, a melyeket hosszan is lehet hangoztatni, akkor semmi kifogást nem tennék állítása ellen; de ő többet mond, mert szerinte a mássalhangzókat (= valamennyit) hosszan lehet hangoztatni, az pedig nem áll. Igenis, hosszan hangoztathatjuk a spiransokat (*v, f, z, sz, zs, s, j, h*), a liquidákat (*r, l, ly*) és a nasalisokat (*m, n, ny*), de már az explosivákat (*b, p, d, t, gy, ty, g, k*) és az affricatákat (*cz, cs*) természetüknél fogva nem lehet hosszan hangoztatni. Ezekben a szavakban: *efféle, közé, kisé, szemmel, venne* csakugyan nem két, hanem hosszú *f, z, s, m* mássalhangzót ejtünk; de azt hiába akarjuk elhíttetni a fülünkkel, hogy a *nappal, csattog, rokka* szavakban hosszú *p, t, k* explosivákat hall. A «hosszú explosiva» nem egyéb mint fából vaskarika; az explosivák pillanatnyi hangok, tehát hosszan nem hangozhatnak. Ezzel azonban korántsem akarok azoknak adni igazat, a kik szerint a fönnebbi szavakban két *p, t, k* hangzik: *nap-pal, csat-tog, rok-ka*; így bizonyára senki sem ejti ki e szavakat. De hát mi különbség van a *napon, csata, róka* és *nappal, csattog, rokka* szavak *p t k*-ja között? A különbség az, hogy az első háromnál, mielőtt hangszerveinknek megadtuk a *p t k* kiejtéséhez szükséges helyzetet, rögtön kibocsátjuk a lélekzetet, s így létrehozzuk a hangot; az utóbbi háromnál ellenben a szükséges hangszervi helyzet megalkotása után a lélekzetet még egy ideig visszatartjuk, s csak azután lökjük ki. Vagyis: a hangszerveknek kellő elhelyezése és a hang megszületése között szünet van, mely alatt semmit sem hallunk; a szünet után kiejtett hang pedig ép oly rövid, mint a megelőző szünet nélkül létrejött explosiva. Másképen van ez a spiransoknál, liquidáknál és nasalisoknál; pl. a *hozzá* szó *z*-je csakugyan nyújtottabban hangzik, mint a *hozá* szóé, az *arra, kellő, mennék* szavak *r, l, n*-je szintén hosszabb, mint az *ara, kelő, menék* szavaké. Itt nem tartunk szünetet a hangszervek elhelyezkedése és a hang kiejtése között, hanem a lélekzetet mindjárt a hangszervek elhelyezkedése után kibocsátjuk, s a hangot addig hangoztatjuk, míg a szervek az illető helyzetben maradnak. Tehát a spiransokat, liquidákat és nasalisokat lehet hosszan is hangoztatni, de a többi mássalhangzókat nem. E szerint, ha valaki a régi «kettős mássalhangzó» elnevezést el akarja vetni, akkor ezt nem szabad általában a «hosszú

mássalhangzó» elnevezéssel helyettesítenie; ez csak egy részére illik rá a mássalhangzóknak, s így a többiek számára más elnevezést kell keresni. Egyébiránt én részemről azt sem tartanám valami nagy hibának, ha ezentúl is kettős mássalhangzóknak neveznők a Simonyi hosszú mássalhangzóit; hiszen tudjuk, hogy ritka az oly műszó, mely tökéletesen kifejezi az illető fogalmat. Csak jellemző legyen és a fogalom körének túlnyomó részére ráillő. A régi elnevezés az írásmódon alapszik, mert ezen mássalhangzók legtöbbször úgy írjuk, hogy az egyszerű v. rövid mássalhangzó jegyét megkettőztetjük; így ez az elnevezés legalább (egy két kivétellel) kifejezi azt, a mit a szemünk lát, míg ellenben a »hosszú mássalhangzó» elnevezés csak félannyi esetben illik rá arra, a mit a fülünk hall; hogy az u. n. kettős mássalhangzókat nem ejtjük külön-külön, arra azután természetesen figyelmeztetni kellene a gyermekeket. Külömben akár így, akár úgy: de a »hosszú mássalhangzó» elnevezést semmi esetre sem szabad általánosítani, mint a hogy Simonyi teszi.

A *Kis magyar nyelvtan* többi részein nagyon futólag halad át Hunfalvy, a mit csak sajnálnunk lehet, mert van még abban sok oly dolog, melyre nézve nagyon érdekes és tanulságos lett volna az ő véleményét hallani. Végül az olvasót Riedl Frigyesnek alapos bírálatához utasítja, mely az Egyet. Phil. Közönynek 1882. évfolyamában jelent meg, s a melyben Simonyi tévedései meglehetősen részletességgel vannak kimutatva; azután ismertetését ezen szavakkal fejezi be: »Riedl véleménye az, hogy alig lehet Simonyinak *Kis nyelvtanát* sikerrel vezérkönyvül használni a középiskolák első és második osztályában, s azt a véleményt nagyon indokoltnak tartom».

Ez után Simonyi Rendszeres Magyar Nyelvtanának bonczolása következik, és Hunfalvy sok helyütt ugyancsak kegyetlenül neki megy bonczoló késével. Mindjárt a bevezetésben megütközik azon, hogy Simonyi a magyar-ugor nyelvrokonság illusztrálására közöl néhány alakot az ugor alapnyelvből. Ez teljesen fölösleges is; az ugor alapnyelv már nem él; egyes alakjait a nyelvtudomány hozzávetőleg rekonstruálhatja ugyan, de minek ezeket a föltételezett alakokat bevinni a középiskolai oktatásba? Azt jól teszi a grammatikus, ha könyve bevezetésében néhány szóval megemlékszik a magyar nyelv rokonairól, s a rokonság föltüntetésére fölhoz néhány egyszerű és világos példát; azonban kívánatos, hogy jobban válogassa össze példáit, mint Simonyi, az ugor alapnyelvbeli alakokat pedig mellőzze el teljesen, mert azokra itt nincsen szükség. Budenz nem a középiskola harmadik osztályába járó gyermekek számára rekonstruálta azokat a *Magyar-ugor összehasonlító szótár*-ban.

Alább hibáztatja Hunfalvy azt, hogy Simonyi a szótant két külön

szakaszra: jelentéstanra és alaktanra osztja. «Nem vagyok — úgymond — annyira járatos a grammatikák irodalmában, hogy megnevezhetném ez újításnak első indítóját, — mert annak nézem a külön tárgyalt jelentéstant, — lehet, hogy Simonyi kezdi meg. Azt kérdem tehát az előttem lévő külön való jelentéstantól és külön való alaktantól: nyer-e a különítés által a tudomány maga? s ha ez nyerne is valamit, használ-e az elkülönítés a nyelvtudományban?

«A szók eredeti jelentését az alaktantól elvontan adni elő, annyi, mint a tőszóknak jelentéssel való előadása, mit a szótárban lelünk. A tőszók összességét bizonyára nem foglalhatjuk a nyelvtanba. Minden további jelentése a tőszóknak képzők által járul az eredeti vagy első jelentéshez; tehát képzők nélkül elő nem adható, nem is érthető. A képzők előadása pedig okvetetlenül az alaktanba való. E szerint, a mit a nyelvtanban képzők nélkül adhatunk elő a szók jelentéséről, az nem sok, mert nem lehet szótár a nyelvtan, s azt a nem sokat is kénytelenek vagyunk az alaktanban ismét megemlíteni, ha abban szükség van rája. Ezt a nem sokat tehát külön hozni elő, s azután újra az alaktanban is tárgyalni, avval bizony nem nyer a tudomány. Lehet azonban úgy is felfogni a jelentéstant, hogy okát-fokát adja a tőszók jelentésének, hogy megmondja, miért *ember* vagy *három* a magyar nyelvben a *homo* vagy *tria* helyett? Szóval, hogy megfejtse a jelentések eredetét. Simonyi nem teszi azt, mert nem is teheti, mert azt senki sem teheti úgy, hogy iskolai könyvbe bevehető volna. Széltire hosszára lehetne ugyan a szók és jelentéseik eredetéről bölcsekedni, de az bizony elmesfuttatásnál egyéb nem lenne. A külön tárgyal, de a tőszók jelentésére szorítkozó jelentéstannal tehát mit sem nyer a tudomány.

«Használunk-e vele a tanításnak? A tiszta ital nem válik tisztábbá, ha egyik edényből a másikba töltöm, csupán azért, mert mulat a töltögetés. A tudás érdekét nem nevelem az által, hogy a dolgot itt is megemlíttem, de csak félig-meddig, mert másutt tüzetesebben kell tárgyalnom. A külön tárgyalt jelentéstan tehát inkább árt, mintsem használ a tanításnak. Ennélfogva azt hiszem, nem kell nyelvtanainkba befogadni azt az újítást, mely az alaktantól külön adja elő a jelentéstant.

Hunfalvy elismeri, hogy Simonyi tudományos ember, de — teszi hozzá — talán nagyon is ki akarja mutatni nyelvmetaphysikai tudományát; azért gyakran igazolja a közmondást, hogy a nagyon nagy él könnyen kicsorbúl. Az ő definitiói, mert igen tudományosak akarnak lenni, sokszor igen homályosak, többnyire szókkal áradozók.

A jelentéstannal Hunfalvy, minthogy szükségtelennek, sőt károsnak is tartja, nem foglalkozik részletesebben, hanem néhány megjegyzés

után áttér az alaktanra. Nem tartja helyesnek, hogy Simonyi először az összetételeket, azután a szóképzést, utoljára pedig a szóragozást adja elő. Erre következik a helytelenítő megjegyzéseknek egész sora, de ezeket itt nagyon hosszas volna egyenként elősorolni.

A mondattani részről így nyilatkozik Hunfalvy: «Az egy igen mesterséges, sőt mondhatni, mesterkélt alkotmány, mely nem a magyarból nőtt ki, hanem a mely előre önállóan, tekintet nélkül a magyar nyelvre, készült, s a melybe azután belé illesztette a nyelv jelenségeit a mester. Minthogy az alkotmány nem a magyar nyelvre van szabva, az ennek néhol igen is tág, máshol meg nagyon is szűk S mind a mellett, hogy éles észszel van írva, még sem szabatosak a kifejezések».

Erre különféle bíráló megjegyzések következnek, melyek után a következőkben mondja ki Hunfalvy ítéletét Simonyi nyelvtanáról: «Tagadni nem lehet, hogy a könyv tudománnyal és elmeélel van írva, de inkább is szép rendszer, mint nyelvtan. A ki a magyar névszórul vagy igeszórul teljes, kimerítő tudósítást keresne abban a könyvben, magának kellene összeszedni az elszórt részeket, a melyek összetartoznak, de a rendszer miatt szét vannak hányva; s akkor is azt látná, hogy sokrul nem talál felvilágosítást. Mintha a könyv inkább a rendszer miatt tárgyalná a nyelvet, tehát mintha inkább a rendszer, nem pedig az volna feladata, hogy előtárja a magyar nyelvnek egész mivoltát. Azért is nehezen elégítheti ki a tanítás követeléseit; a tanulást pedig alig-alig tájékoztatja».

Mellözve a régi nyelvemlékek olvasásáról, a tárgyas ige vonzatáról és az idő-alakokról szóló nagyon érdekes és tanulságos, de voltaképen a fődologgal szorosán össze nem függő fejtegetéseket, áttérek a hatodik fejezetre, mely arról szól, hogy «milyen és hányféle legyen a magyar nyelvtan?». Ebben Hunfalvy először is a gymnasiumi tanítás tervéhez való *Utasítások* azon részét közli, mely a magyar nyelv tanításáról szól; azután hozzáteszi: «Ez *Utasítások* olvasásánál legott észreveszszük, hogy vagy Simonyi nyelvtanaiból vannak elvonva, vagy ezek a nyelvtanok az *Utasítások* igenes megrendeléséből vannak készítve. Tehát a tulajdonképi magyar grammatika a gymnasium első három osztályára van szorítva s a nyelvtanítás, úgy látszik, nem annyira magát a magyar nyelvet, mint inkább a mondat elméletet akarja ismertetni. Már pedig épen az *Utasítások* is mutatják, hogy a legtudományosabb és leghelyesebb mondat-theoria mellett is nagyon gyarló lehet a magyar

stilus. Bizonyosan nem csalatkozom, ha állítom, hogy inkább azt kell követelnünk a gymnasiumi nyelvtanítástól, hogy a helyes magyarságra tanítson — a mennyire csak tanítható, — mintsem annyi gondot fordítson a mondatszerkezetre. Szükséges ugyan ennek tudása is, de nagyon kicsi dolog a helyes magyarsággal szemközt, a mely igen nagy dolog».

Ezek után három népiskolai nyelvkönyv alapján bemutatja, miként foly a magyar nyelvtanítás a népiskolában. Hunfalvy úgy vélekedik, hogy olyan népiskolában, melynek növendékei magyarok, nem kell semmiféle magyar nyelvtan; mert a hét-nyolcz éves gyermek «nyelvérzése és nyelvtudata nem zavarodik meg szükségképen. ha alany, mondomány, egyszerű mondat, összetett mondat, érzéki és gondolati főnév stb. stb. vad szók csengnek a fülbe s terpeszkednek a szeme elé, neki, a ki még az olvasás mesteriségét sem tanulhatta meg jól? Egy olvasókönyv, melynek darabjai a gyermeki felfogáshoz képest ki vannak válogatva, s oly tartalmúak, hogy a tanító magyarázata mind az erkölcsi érzést, mind a jó ízlést, mind a nyelvi helyesség és szépség iránti fogékonytságot ébresztheti a tanítványban, nem jobban neveli-e majd a magyar nyelvtudást, mintsen a mondat kategoriáinak feszegetése és a grammatikai műszók megtanultatása? Ezek mellőztével pedig mennyi időt nyerne a tanító és tanítvány az olvasó darabok megemésztésére és élő szóval és írással való kifejezésére? Én azt vélem, az akkép oktatott tanítvány sokkal képesebb volna a gymnasiumi tanulásra, mint az olyan tanítvány, a ki már két vagy három évig a mondat különbségeivel s a grammatika műszavaival kínlódott, a melyek jelentését akkor nem foghatván fel, most már únalomból sem akarja többé megérteni».

A grammatikai tanításnak Hunfalvy szerint csak a középiskolában kellene megkezdődnie. De az most a nagy kérdés, hogy milyen és hányféle legyen a magyar grammatika? Hunfalvy erre a kérdésre azt feleli, hogy legelőször a tanárok és tanítók számára egy igazán tudományos magyar grammatikát kell teremtenünk, a melyben felvilágosítást találhatnak mindenre nézve, a mit az iskolai grammatika dogmaticice megemlít ugyan, de nem magyarázhat meg; másodsor iskolai magyar nyelvtan kell, még pedig *egy* nyelvkönyv a négy alsó osztály számára, mert a nyelvtan tanítását Hunfalvy négy évre szeretné kiterjeszteni. Minthogy leginkább a gymnázium áll ezeme előtt, a magyar nyelvtannak szerinte mindig tekintettel kell lennie az idegen nyelvekre, különösen a latinra; a grammatikai műszavakat mind ki kell fejeznie latinul is, mert csak úgy lehet elérni a műszavak azonosságát valamennyi középiskolában, a mi okvetlenül szükséges. A nyelvtan két részre osztandó: szótanra és mondattanra; az első két osztályban a szótant kell tanítani, a mondattant csak

a harmadikban; ezt a mondattan elméletével kell kezdeni, de a mondat-tani kategoriákat kell a magyar nyelvtényekre alkalmazni, nem pedig a magyar nyelvtényeket azokba a kategoriákba beleszorítani. «A mondat-beli kategoriák, — úgymond Hunfalvy, — bármely apróra szedjük is széllyel és bár hány új műszót szaporítsunk is, mindig általános jelentésűek maradnak: ellenben a nyelvtények a legspeciálisabb jelentésűek, s ezek teszik a magyar nyelvnek sajátosságát, szépségét, tehát az igazi magyar stílust. Ezek tanítására és megtanulására kívántatik meg a negyedik gymuáziumi év».

Ime ilyen grammatikát és grammatikai tanítást óhajt Hunfalvy. Noha én, mint fönnebb már kifejtettem, nem vagyok vele teljesen egy véleményen, mégis készséggel elismerem és kijelentem, hogy nagy szolgálatot tett a magyar nyelvtanítás ügyének ezen könyve megírásával. Kívánatos, hogy a tanárok és tanítók közül, kiknek írva van, mentül többen olvassák és mentül többen szóljanak hozzá.¹⁾

Dr. SZINNYEI JÓZSEF.

Horácz levelei. A költészettannal. Latinból fordította s fölvilágosító jegyzetekkel kísérte *Márki József* tdr. Budapest. Rudnyánszky A. könyvnyomdájából. 1884.

Buzgó és áldozni kész fordítónk, Márki Sándor tdr., valamint előbb a Vergilius- és Lucanus-, úgy újabban a Horatius-fordítók számát szaporította, Horatius leveleinek magyar fordítását nyújtván az ez iránt ily alakban még érdeklődőknek. Készségesen elismerem, hogy Márki nagy barátja, s értője a klasszikusoknak, hogy fordítói buzgalma határtalan; csak az a baj, hogy műértésével és buzgalmával fordítói képessége nem áll arányban. Az ő fordításai műfordításunk legfejletlenebb időszakába varázsolják vissza az olvasót, midőn az volt az érdem, ha valaki magyar szavakkal mentől rómaibb, latinabb tudott lenni. Oly nagy Márkinál az elavult iskola cultusa, hogy klasszikus érthetlenségben és körmön font magyartalanságban a legmerészebb latinizálókon is túltesz. Annál feltűnőbb, hogy előszavában fennen hirdeti fordítmányainak a tartalomhoz, az alakhoz és nyelvünkhöz való hűségét s megrovással idéz az övéinél aligha nem sikerültebb sorokat. Sajnálom, hogy előszavának önértetes nyilatkozatai daczára is kénytelen vagyok annak kijelentésével, hogy a Márki fordításai szavakhoz szolgálilag ragaszkodó, minden költőiségnek hijjával levő, latinismusokkal telt nyelvi zagyvalé-

¹⁾ Készakarva mellőztem a hetedik és utolsó fejezetet, mely a latin nyelvtanításról szól, mert nem tartom magamat illetékesnek arra, hogy hozzászóljak.

kok. Egy pár idézet elégséges lesz ítéletem igazolására ; lássuk pl. a legelső levelet, s ex uno disce omnes. A négy első sor így hangzik :

•Kit legelőbb zengék, kit zengeni foglak utolszor
Lantommal, Mécén, engem szemléltet eléggé,
S viszállal díjazottat már, bézární az ó ját —
Térre kívánsz ismét. A kor nem előbbi nem a kedv».

Megértheti-e ezt az, a ki a latin eredetit könyv nélkül nem tudja ? Mennyivel értelmesebb és szebb Kis Jánosnak 1833-iki fordítása :

•Te, kinek szentelem legelső versemet,
S szentelni tartozom végső énekemet:
Maecenás, a régi színre kívánsz hívni,
Agg játszótt, ki méltán megszüntem bajt vivni,
Sem erőm, sem kedvem nincs az előbbi már».

Kissé hosszadalmas, az igaz, de hisz Márki se fordít sort sorral-
S minő szórend az ilyen :

•Gondom s kérdésem, mi igaz, fog lenni, meg illő . . . »

S mily költői ez a sor :

•S tárgyat alá, nem tárgynak alá magam hajtani küzdök»
Et mihi res, non me rebus subiungere conor.

Mily magyarság : «Duzzadsz hírnév kívánata által?» (Laudis amore tumes?) Vagy ez : «ha kopott ing létez alatta tán kártolt mellényeknek . . . közmódon vélsz örjöngeni engem?» (Insanire putas sollemnia me?) Magyar accusativus cum infinitivo ! Ép így a negyedik levél elején :

•Albi! gúnyiratink őszinte bírása, *mivelni*
Pédum vidékén mostan *mit mondjaluk?*»

Beszél vagy ír így magyar ember ? Néhol maga a fordító is átlátja, hogy dictiója obscurus fit, mert megmagyarázza pl. «Hanyadiknak ohajtasz, írd meg, lenni magad?» a jegyzetben : «Hányan akarod, hogy legyünk?» A vers kedvéért fordítónk mindenféle erőszakoskodásra képes. Így lesz a bujából búja, így szűnik meg ismét a szegény *h* mássalhangzónak lenni ; így lesz a csipásból csípás, az indítson-ból indítson (a min a jegyzet szavai szerint kár volna főnakadni, «mint tette bizonyos nagyfejű — nagyeszű — bíráló!»), lesz a rólamból rulum, idejémből időjén, vagyontalanból vagyонатlan, enyimből ényím stb. stb. Ha a systoléből és diastoléből kifogy, új szokat csinál, hogy Helmecezy is megirigyelhetné. Így születnek meg : filcsont görsezék (elefántcsont gördülő szék), ürelem, ürelmes (vanus), tehelem (tehetség), víszál (vivó bot), vínadrág

(vívó nadrág), délszél (déli szél), görgöny (irattekeres), izzat (izzadás), imámos (közönyös), tápla (táplálék) stb. De legfurább a latin tulajdonnevek kifordítása: Lolli (Lollius), Flór Gyuli (Julius Florus), Árki (Archias), Lúkull (Lucullus), Klaudi (Claudius), Titz Septim (Titus Septimius), Bakk (Bacchus), Bullati (Bullatius), Álké (Alkæus), Ikei (Iccius), Frát (Phraates) stb. Hogy a fordítás egy 1824-iki és 1852-iki kiadás szerint készült, az meglehetősen laikus eljárás.

Mindent összefoglalva, és a további mutatványoktól magamat is, az olvasót is megkímélve, elmondhatjuk, hogy a fordító teljesen kárba veszett munkát végzett, annyival inkább, mert Horatius leveleinek már sikerültebb magyar fordításai vannak. A Csalomjai-féle nem sokat ér, de sikerültebb; a régi Kis János-féle mind a kettőnél jobb és szebb. Márki úrnak azt ajánlom, hogy, ha már nem hagyja pihenni a buzgóság, fordítson legalább oly klasszikusokat, a melyek még nincsenek lefordítva: akkor legalább bizonyos tekintetben tesz valamicske szolgálatot az irodalomnak.

Dr. CSENGERI JÁNOS.

Erdélyi cigány népdalok.

III.

Loli erme ándre bár! —
 Ná cude mán kádetár.
 De mán párná the sováv;
 Pál e misi the meráv.

Piros virág a dombon,
 Nyisd az ajtót galambom!
 Adj párnát, hogy aludjak,
 S karjaid közt meghaljak.

IV.

Kici lume dye bárí,
 Náni romni sár mori:
 Cályás o más jand' piri,
 Káná cuñas ánd' cári.

Be sok csillag jár az égen,
 Nincs oly nő mint feleségem!
 A levest ma kitálolta,
 De előbb a húst kilopta.